

СЪВРЕМЕННО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ДЕТСКИЯ БИЛИНГВИЗЪМ И ОБУЧЕНИЕ НА БИЛИНГВАЛНА ОСНОВА

Юлия Булба

Днес проблемите на речевото развитие, детския билингвизъм и билингвалното обучение се явяват като едни от най-актуалните както в теоретичен, така и в практически план. Тяхното значение в психологията на развитието и в педагогиката се обуславя от факта, че средата и условията за овладяване на езика натрупват отпечатък на интелектуално, емоционално, нравствено и културно развитие, че на свой ред оказват влияние в процеса на детската социализация.

В днешно време психолози и лингвисти считат, че всяко нормално развиващо се дете без особени усилия е способно да усвоява и един, и два езика, тъй като този процес се осъществява като един и същ механизъм в мозъка. Езиковата способност на човека е неутрална по отношение на това какъв език и колко на брой езици (в разумни предели) усвоява детето. Езиковата способност на човека е устроена така, че той да бъде двуезичен. При изследване и съпоставяне мозъка на билингва и монолингва не са забелязани никакви различия.

И ако в началото на ХХ век преобладаващото отношение към явлението билингвизъм е отрицателно, т.е. господстваща е тезата, че многоезичието затормозва умственото развитие на детето, то днес е известно, че това дете, което се обучава на два езика, по-скоро изпитва лингвистически трудности, отколкото трудности от интелектуален характер (3).

Ако детето преодолява първия праг на двуезичието, т.е. неговата компетентност по единия език, който владее, съответства на възрастовата норма, то се гарантира отсъствие на негативното влияние на двуезичието върху когнитивното развитие. Преодоляването на втория праг и приближаването към балансиран билингвизъм, т.е. компетенцията съответства на възрастовата норма на двата езика, ще спомогне детето да започне да усеща преимуществата на своя билингвизъм. А именно: двете езикови системи способстват за развитие гъвкавостта на мисленето, интелектуалната активност и металингвистическите способности, които се проявяват в ранното осъзнаване на съществуването на други езици и желание да бъдат овладявани; появява се интерес към семан-

тиката на думата и към писмената реч; забелязва се самостоятелно поправяне на грешки в речта на двата езика (3).

Мисленето у билингвите е по-богато на понятия за сметка на допълнителните ресурси от потенциална вариативност, която е резултат на речевата им деятелност. Що се отнася до паметта, доколкото за обозначаване на едно понятие в двата езика съществува единна семантическа база информация, която е чута на един език, със същия успех може да бъде възпроизведена от билингва и на втория език, при условие, че той я разбира. Трудностите при възпроизвеждане на информацията на един от езиците могат да бъдат само лексикални. При децата-билингви се увеличава също така и обема на вербалната памет.

Би трябвало да се отчита, че детето може да преодолее трудностите свързани с диференциацията на езиците и тяхната правилна употреба, ако правилно и точно бъде организирано двуезично общуване и обучение.

Така например, ако в двуезично семейство на детето се обръща повече внимание от страна на възрастните (разказват се приказки, играят игри, двамата родители четат на детето книжки – всеки на своя език) и по възможност се съблюдава принципа «един човек – един език», то в такава ситуация детето се развива активно, оказва се влияние и върху неговите способности. Т.е. усилията, които се предприемат за формиране на билингвизма, оказват благотворно влияние и на общото развитие. И обратно: ако усвояването на два (особено близкородствени) езика за детето се осъществява хаотично, без особено внимание от страна на възрастните – то ще доведе не само към неправилна и неестетична реч (суржик в Украйна, трасянка в Белорус), но и ще затрудни общуването и обучението на тези деца.

В тази връзка се поставя въпросът за социализацията на детето-билингв. Съществуват определени взаимоотношения между социализацията и езика:

1. Нито един човешки опит не може да бъде отделен от своята социокултурна среда, така както не трябва да се игнорира еволюцията на мисълта и езика.

2. Овладяването на езика е неотделимо от социалния контекст. Нито едно дете не би могло да се научи да говори без взаимодействие с носителя на езика.

3. Речта – главно средство за запознаване на детето със социалните норми и правила на поведение.

4. Социализацията се характеризира с наличието на група фактори, т.е. обстоятелства, при които се създават условия за нейното протичане.

Тези фактори може условно да се обединят в три групи:

- макрофактори (космос, планета, свят, държава, общество);
- мезофактори (етнос и тип населено място, в което човек живее);
- микрофактори (семейство, училище, общество на връстници и т.н.).

Етносът се оказва един от факторите в процеса на социализация. Влиянието на етническата принадлежност при социализацията на човека се осъществява в процеса на усвояване на родния език, така както езика на народа отразява неговата история, възприемането на света, възгледите за обществото, културата; влияе на съзнанието и системата от ценности сред представителите на етноса (5, 85).

Ако глобално разгледаме проблема за двуезичието, то е нужно да се спомене, че не само отделни лица могат да бъдат носители на билингвизма, но и цели народи или социални слоеве от обществото. Формите и видовете двуезичия в този случай зависят от конкретно-историческите условия на развитие на народите, тяхната социално-икономическа и културно-политическа структура.

Така както в полиетническото общество функционират едновременно няколко различни езика, то и етническата идентичност на всяка от действащите групи ще се обуславя от нивото на компетентност на нейните членове и в «своя» и в «чуждия» език (5, 87). Съответно процесът на социализация на детето-билингв в такова общество зависи от нивото на неговата компетентност в езиците актуални за общуване и обучение, както сред представителите на своята етническа група, така и сред чуждоезиковото болшинство.

Ето защо днес по целия свят все повече разпространение получава опита на обучение по билингвизъм.

Под двуезиково обучение се разбира такава организация на учебния процес, при която става възможно използването на повече от един език като средство за преподаване. По такъв начин вторият език се оказва не само обект на изучаване, но и едновременно средство за общуване и език на преподаване. Под понятието «обучение на билингвална основа» в един или друг тип учебно заведение се разбира (според съвременните изисквания):

– обучение по предмети и овладяване от учащите се на знания по отделни дисциплини на основата на взаимното използване на двата езика (родния и чуждия) в качеството си на средство в образователната дейност;

– обучение по чужд език в процеса на овладяване на знания по определени предмети за сметка на взаимосвързаното използване на двата езика и овладяване на чуждия език като средство в образователната система (4).

Днес в различни държави е натрупан определен опит за билингвално образование. Такова образование има място както в региони с естествена двуезична среда (Швейцария, Белгия, Канада, Холандия и т.н.), така и в държави, където се наблюдава приток на имигранти принудени да преживяват сред чужда култура (Германия, САЩ). В тези страни функционира различни билингвални курсове, на които езиците се изучават не само като средство за комуникация, но и като способ за приобщаване към културата на страната на изучавания език, за запознаване с нейната история, наука, литература, изкуство (1).

Проведените в Канада експериментални и теоретически изследвания, а по-късно и в други страни доказват, че специално организирани програми за двуезично обучение със 4–6-годишни деца влияят положително на успеваемостта им по всички предмети в училище и даже им дават ред преимущества пред монолингвите.

В началото при провеждане на експеримент с 10-годишни деца от 6 френскоезикови училища в Монреал, от билингвите се очакват по-лоши резултати в тестове, проверяващи вербалните им способности. Но, и вербалните, и невербалните показатели за умственото развитие на двуезично говорещите деца се оказват по-високи отколкото сред децата, говорещи един език. В резултат на анализа на резултатите, от гледна точка на структурата на интелекта, се налага следният извод, че две езикови системи способстват за развитие на гъвкавостта на мисленето и интелектуалната активност. Сложността на езиковото обкръжение на детето-билингв изработва у него способност за по-точно формиране на концепт, който се явява главен показател за активността в интелектуалното развитие. Понататъшно потвърждение на резултатите на това изследване е получено при разработване и внедряване на експериментална програма, която се отнася до изцяло поставяне на детето в чуждоезиково среда (3).

Отбелязано е, че 7-годишни канадски деца от англоезични семейства, които в училище се обучават на френски език, проявяват повече склонност

към нешаблонно мислене, което се изразява в способността бързо да намерят множество възможни решения на един проблем. Някои изследователи сочат, че тази способност на билингвите активизира творческото мислене, като им позволява да концентрират своето внимание върху идеите, а не върху думите.

От практическа гледна точка обучението на билингвална основа обезпечава учащи се с по-широк достъп към информация в различни предметни области, с получаване на нова информация в съответствие с индивидуалните потребности съобразени с възможностите на непрекъснатото образование. Също така създава допълнителни шансове за конкуриране на специалисти в европейския и световен пазар. Обучението на билингвална основа способства за усъвършенстване на общоезиковата подготовка, разширяване на предметна подготовка в сферата на межкултурното обучение, а също така се повишава мотивацията за изучаване на чужд език.

Използваните днес по цял свят двуезични програми може да се подредят в три различни модела: програма за обогатяване, преходна програма и програма за съхраняване на езика (4).

Програмата за обогатяване представлява своеобразен набор от учебни предмети и е ориентирана за деца с по-висок социален стандарт. Вторият език се изучава като по-интензивна и ефикасна система в атмосфера на използване на чуждия език като език на обучение. По този начин се осъществява поставяне на детето в чуждоезиковата среда като например изучаването на немски език в руски двуезични училища. При обучението в чуждоезиковата среда се дава превес на обучението по чужд език, т.е. в училищните учебни програми чуждият и родният език си разменят местата.

Друг срещан модел – училища в които занятията се провеждат на двата чужди езика. Най-голямо разпространение в света получават формите на двуезично обучение на деца от националните малцинства, известни като преходни програми. От самото начало обучението се провежда в определени рамки, т.е. 50% от предметите се водят на основния език, а останалите – по двуезична програма. Целта е по-нататъшна пълна интеграция на децата в едноезичен процес на обучение в чуждоезиковата среда. По този начин децата от националните малцинства се приобщават към езика на преобладаващото население.

Третият тип учебни програми – това са така наречените програми за съхраняване на езика. Те са ориентирани както към деца от доминиращи езикови групи, така и към деца от национални малцинства и имат за цел да се

съхрани първоначалната култура на етническите емигрантски малцинства, като се има предвид, че тази култура е застрашена от изчезване. В началото на обучението се създават класове с родноезиково обучение, при които вторият език играе подчиняваща роля. По този начин се обезпечават достатъчно социализацията на националните малцинства, застрашени от изчезване (4). Например, изучаване на родния език, история и култура от децата-етнически българи в училища на територията на Запорожка област (Украйна).

Днес актуалността на билингвалното обучение се определя преди всичко на основата на всеобщата световна тенденция към интеграция в икономическата, културната и политическата сфера. Според съвременната ситуация хората-билингви проявяват явно преимущество пред монолингвите в способността да се интегрират в две различни езикови съобщества и да хармонизират контактите между едоезичните представители на тези общества. Именно билингвите от детството си владеят двукултурни реалности и затова могат да бъдат идеални преводачи, способни да предадат постиженията на науката, икономиката и културата на другото езиково съобщество.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Пехливанова П.* Лингвистични особености при усвояването на чужд език в детска възраст. Унив. изд. "Св. св. Кирил и Методий". Велико Търново, 2003.
2. *Певзнер М. Н.* Билингвалное образование в контексте мирового опыта. Новгород, 1999.
3. *Чиришева Г. Н.* Развитие металингвистических способностей ребенка-билингва // Материалы межвузовской конференции по проблемам детской речи, 1996. – РГПУ им. А. И. Герцена / www.ruthenia.ru
4. *Чубукова, Д. И.* Обучение на билингвальной основе как базовый компонент в системе современного языкового образования // <http://iling.nw.ru>
5. Язык. Этнос. Сознание. Материалы международной научной конференции. Майкоп: Адыг. гос. ун-т, 2003.

СЪВРЕМЕННО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ДЕТСКИЯ БИЛИНГВИЗЪМ И ОБУЧЕНИЕ НА БИЛИНГВАЛНА ОСНОВА

ЮЛИЯ БУЛБА

Резюме

В първата част на статията се разглежда съвременното отношение към ранно двуезичие от гледна точка на влиянието му върху речевото и мисловно развитие. Разкриват се взаимоотношенията между социализация и език; социализация и етническа принадлежност. В тази връзка по-нататък се отделя внимание на обучението и образованието на билингвална основа, а също влиянието им върху успеха в училище. Посочват се съществуващи днес по света основни модели на програми за двуезично обучение.

MODERN ATTITUDE AT CHILD'S BILINGUISM AND TEACHING AT BILINGUAL BASE

YULIYA BUL'BA

Summary

At the first part of the article is considered at modern attitude at childish bilingualism from point of view at it's influence on talkative and mental development. Interrelations between socialization and language are revealed;